

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему: Розвиток пенсійного забезпечення в Україні

Студентки 2 курсу, 1м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні та муніципальні
фінанси»

Гаєвої Вікторії
Миколаївни

Науковий керівник
канд. екон. наук, доцент

Кукурудз Оксана
Михайлівна

Керівник освітньо-професійної програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор Якович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
1.1. Економічна сутність та принципи пенсійного забезпечення в Україні... 6	
1.2. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення населення	10
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ...	16
2.1. Джерела доходів та напрями використання коштів бюджету Пенсійного фонду України	16
2.2. Оцінка розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні	24
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	33
3.1. Недоліки пенсійного забезпечення в Україні	33
3.2 Перспективи розвитку та шляхи оптимізації функціонування пенсійного забезпечення в Україні.....	39
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДАДАТКИ	61

ВСТУП

В сучасних умовах розвитку держави створення в Україні ефективної системи пенсійного забезпечення, здатної впливати на рівень добробуту незахищеного населення, обумовлено багатьма факторами – вивчення позитивного досвіду європейських країн і вдалих конструктивних рішень, щодо багаторівневої пенсійної системи. Врахування здобутків зарубіжних країн є важливим, тому що власний досвід України у правовому регулюванні пенсійної системи є недосконалим та обмеженим.

Пенсійна система України не відповідає вимогам сучасної розвиненої країни: пенсійна культура, надійні та дієві фінансові механізми забезпечення громадян необхідними коштами, соціальна справедливість, через проблеми, які викликані певною мірою недоліками чинної системи пенсійного забезпечення, недосконалістю механізму її фінансування.

Проблема реформування пенсійного забезпечення України відображена у працях багатьох українських науковців, серед яких: Чугунов І.Я., Кукурудз О.М., Савченко Н.Г, Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Лібанова Е.М., Насібова О.В. та інші.

Напрями реформування системи пенсійного забезпечення у контексті гарантування соціальної безпеки держави та розв'язання проблем пенсійного забезпечення знаходять відображення в наукових працях Болотіної Н.Б, Башко В.Й., Бобирь О.І., Волошук Г.О, Глущенко В.В, Гуцалової Ю.С., Даценко В.В, Діхтерьової В.В., Загороднього А.Г., Зайчука Б.О., Конопліної Ю.С., Медведчука О.О., Мельника О.М., Кравчук Т.В.

Система пенсійного забезпечення опосередковано пов'язана з оподаткуванням, підвищує зацікавленість учасників домашнього господарства у пошуку високооплачуваної роботи, є одним з факторів, що визначають кон'юктуру ринку праці, впливає на рівень стабільності у суспільстві та є однією з найважливіших складових добробуту громадян, а саме є основою матеріального стану непрацюючого населення, тому така

система не може бути статичною в умовах постійного розвитку національних економік.

Питання реформування пенсійного забезпечення в Україні є важливою запорукою економічної стабільності в державі, що і зумовило актуальність обраної теми.

Мета роботи дослідження теоретичних положень, визначення стану пенсійного забезпечення в сучасних умовах розвитку України.

Відповідно до поставленої мети, передбачається розв'язання таких завдань:

- дослідити теоретико - методологічні засади функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні, а саме: визначити економічну сутність та принципи пенсійного забезпечення в Україні; дослідити зарубіжний досвід функціонування та реформування пенсійної системи в країнах з розвинутою економікою.

- проаналізувати особливості пенсійного забезпечення в Україні, зокрема: проаналізувати джерела доходів та напрями видатків пенсійного фонду України; зробити аналіз розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

- визначити напрями вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні: визначити недоліки пенсійного забезпечення в Україні; запропонувати перспективи розвитку та шляхи оптимізації функціонування пенсійного забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є соціально-економічні відносини, що виникають у процесі функціонування пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єкт дослідження випускної кваліфікаційної роботи є система пенсійного забезпечення України.

Методи дослідження, використані для досягнення поставленої мети: методи аналізу та синтезу, узагальнення, аналогій, абстрагування, дедукції та індукції та економіко-статистичні методи.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти Кабінету Міністрів України, сайт Пенсійного фонду України, сайт Державної служби статистики України, ресурси Інтернет, сайт Державного центру зайнятості України, періодичні видання, монографія за відповідною темою.

Наукова новизна дослідження полягає в: подальшому трактуванні поняття «пенсійне забезпечення», окресленні проблем розвитку пенсійної систем України, в розробці практичних рекомендацій щодо покращення пенсійного забезпечення в Україні.

Практична цінність одержаних результатів полягає в розробці пропозицій щодо реформування пенсійного забезпечення в Україні, які можуть бути використані у науково – дослідницькій діяльності для подальшого розвитку пенсійного забезпечення України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Економічна сутність та принципи пенсійного забезпечення в Україні

Дослідження економічної сутності, історичних аспектів, структури і принципів системи пенсійного забезпечення дозволить зрозуміти процеси, пов'язані з нагромадженням фінансових ресурсів і їх перерозподілом на виплату пенсій, виділити ряд фінансових інструментів за допомогою яких відбувається виконання пенсійною системою своїх функцій.

Після проголошення незалежності в Україні постало питання про створення власної незалежної системи пенсійного забезпечення, тому створюється спеціальне законодавство у сфері пенсійного забезпечення, а саме Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 року (дод. А).

Джозеф Стігліц писав, що головним завданням уряду є не досягнення надвисоких показників в економіці, не економічний розвиток, а гарантування стабільного соціального захисту населення, складовою якого є пенсійне забезпечення. Чіткого визначення економічної сутності пенсійного забезпечення в Україні не існує, тому розглянемо як тлумачать науковці це поняття.

Визначення поняття пенсійне забезпечення надає українська вчена Соломка О.М. «пенсійне забезпечення – це система інститутів (правил і організацій) та механізмів їх взаємодії, що акумулюють кошти через розподільчий (оподаткування) та нагромаджувальний (страхування) канали, амортизують наслідки соціальних ризиків, що прогножуються (зміна матеріального стану працюючих та інших категорій громадян внаслідок настання старості, інвалідності, втрати годувальника) у відповідності до

визначених соціальних технологій та національних правил, які мінімізують наслідки зміни матеріального становища» [54, ст. 4].

На думку українського науковця Кравчука Т. В.: «Пенсійне забезпечення – це форма матеріального забезпечення фізичних осіб - суб'єктів як загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, так і недержавного пенсійного забезпечення у вигляді пенсій та соціальних послуг, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кошти юридичних та/або фізичних осіб, державного й місцевого бюджетів, цільових фондів, та акумулюються на банківських рахунках Пенсійного і Накопичувального фондів, недержавних пенсійних фондів, банківських установ» [17, с. 5-6].

Власне визначення формулює Дідковська Т.О.: «Пенсійне забезпечення – це встановлений державою вид матеріального забезпечення громадян у вигляді пенсій та соціальних послуг, який надається із настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або у зв'язку з втратою працездатності чи втратою годувальника за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету» [2, с. 254].

Конституція України закріплює види соціального забезпечення, до переліку яких входить пенсійне забезпечення, а також сказано, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [16].

Основними ознаками пенсійного забезпечення в Україні є: пенсійне законодавство чітко встановлює коло забезпечуваних осіб, які мають право на певні види пенсій (пенсії за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника); джерелами фінансування встановлених пенсійним законодавством виплат є кошти Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, Державного бюджету, недержавних пенсійних фондів; органами управління пенсійного забезпечення є Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування від нещасних випадків,

недержавні пенсійні фонди, Міністерство доходів і зборів; регулярні грошові платежі, які надаються у встановлені строки довічно; пенсійні виплати за віком залежить від розміру заробітної плати, тривалості страхового стажу, вислуги років чи здійснюваних накопичень; перерозподіляє доходи від активного працездатного населення на користь покоління пенсіонерів, які є кінцевими споживачами.

В Україні відсутній законодавчо встановлений чіткий перелік принципів пенсійного забезпечення, проте цей перелік був визначений багатьма українськими науковцями, а саме Ярошенко О.М., Стадник М.П., Гуменюк І.О., Нижник Н.Р., Жернаков В.В. Проаналізувавши роботи цих вчених, можна виділити загальний перелік принципів на основі яких будується система пенсійного забезпечення в Україні [3, 20, 24, 55]:

1) Загальність та доступність пенсійного забезпечення, відповідно до якого усі громадяни мають право на отримання коштів у разі наявності підстав і умов, встановлених законом.

2) Диференціація видів та рівнів пенсійного забезпечення. Різноманітність видів пенсій: за віком, за інвалідністю, у разі втрати годувальника.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах субсидування та солідарності. Виплата пенсій і надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів Пенсійного фонду України на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів

страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [42].

3) Фінансування пенсійного забезпечення за рахунок коштів цільових фондів та Державного бюджету.

4) Цільове та ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Кошти Пенсійного фонду України повинні використовуватися виключно на такі цілі: здійснення пенсійних виплат, адміністративні виплати, формування резерву Пенсійного фонду та інші видатки визнані Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

5) Доступність та прозорість діяльності суб'єктів пенсійного забезпечення та контроль за їх діяльністю з боку держави та громадян. Громадський контроль здійснюється через Правління Пенсійного фонду, де членами є громадські організації застрахованих осіб та роботодавців, вони беруть участь у підготовці, ухваленні і реалізації рішень з питань пенсійного забезпечення.

6) Солідарності. За цим принципом базується солідарна пенсійна система, де працездатне населення утримує непрацездатне.

7) Функціонування пенсійного забезпечення на засадах страхування, тобто застосування страхових принципів у використанні та формуванні коштів пенсійного фонду, які передбачають наявність взаємозв'язку між сплатою страхових внесків та розмірів одержуваних пенсій.

Чугунов І.Я. та Носібова О.В. виділяють показники, які характеризують рівень розвитку пенсійного забезпечення і його якості як самостійної

пенсійної системи країни [59, ст. 26]: збалансованість пенсійної системи, тобто можливість довгострокового пенсійного забезпечення в умовах впливу зовнішніх факторів; витрати, пов'язані з діяльністю пенсійної системи: адміністративні витрати тощо; захищеність пенсійної системи – юридичні та економічні механізми, які забезпечують мінімізацію несприятливих факторів, таких як: ухилення від сплати страхових внесків та розкрадання коштів Пенсійного фонду; ставки внесків у пенсійну систему і джерела фінансування пенсійних виплат; види та умови надання пенсій, розміри пенсійних пільг; вплив податкової, бюджетної, демографічної, політичної, економічної ситуації в країні, які мають бути взаємоузгодженими.

1.2. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення населення

Для подальшого розвитку і реформування пенсійного забезпечення в Україні необхідно також аналізувати зарубіжний досвід провідних країн світу щодо функціонування та реформування пенсійної системи та впровадження міжнародної практики в питаннях реформування пенсійного забезпечення в нашій країні.

В моделях пенсійних систем різних країн існують певні відмінності, кожна з них має свої специфічні особливості і структуру, проте є схожі елементи в пенсійному забезпеченні, наприклад, участь держави у регулюванні та покритті дефіцитів солідарних пенсійних фондів, гарантуванні мінімальної пенсії з державного бюджету для громадян. В Іспанії відповідальність за фінансування пенсійного забезпечення майже повністю покладається на державу.

Головною проблемою всіх систем пенсійного забезпечення на сьогодні є демографічна ситуація: прогресивне старіння населення, що ставить під сумнів фінансову стійкість державних пенсійних систем, адже на працююче населення зростає навантаження. Демографічне навантаження населення

старше 65 років до населення від 15 до 64 років має зростаючу тенденцію (дод. Б).

Для того щоб послабити навантаження на працююче населення уряди країн з кожним роком збільшують пенсійний вік. В економіко розвинутих країнах підвищення пенсійного віку відбувається більш повільними темпами, ніж в країнах Східної Європи та країнах – колишніх республіках СРСР, адже пенсійний вік в цих країнах від самого початку був встановлений на високому рівні. Наприклад, у Німеччині за рік пенсійний вік підвищується тільки на один місяць (дод. В).

В країнах з розвинутою економікою, з метою посилення мотивації в економічних суб'єктів участі в державному пенсійному забезпеченні, існує перерозподіл навантаження між працівником і роботодавцем.

Загальні обов'язкові ставки пенсійних внесків для середнього заробітку в 2018 році склали в середньому 18,4% для 33 країн ОЕСР, які мають спеціальні пенсійні внески. В Ірландії, Іспанії та Великобританії обов'язкові внески не призначені для пенсій і покривають соціальне страхування. В Німеччині, Японії та США внески встановлені на однаковому рівні для роботодавців та працівників, як це показано в таблиці 1.1. Основною перевагою такого механізму є: підвищення особистої відповідальності кожної особи за свій майбутній пенсійний захист та збільшення активності учасників системи пенсійного забезпечення.

Таблиця 1.1

Розмір обов'язкових пенсійних внесків роботодавців і найманих працівників на державне пенсійне страхування, %

Країна	разом	роботодавці	наймані працівники
Іспанія	28,3	23,6	4,7
Італія	33	23,8	9,2
Німеччина	18,6	9,3	9,3
Франція	27,5	16,3	11,2
Швеція	17,2	10,2	7
Норвегія	21,9	14,1	7,8
США	12,4	6,2	6,2
Австрія	22,9	12,6	10,3
Канада	10	5	5
Фінляндія	24,4	17,7	6,7
Данія	12	8	4
Греція	20	13,3	6,7
Японія	18,3	9,15	9,15
Норвегія	18,1	10,5	7,6

Джерело: складено автором за [60].

Показником ефективності пенсійного забезпечення є коефіцієнт заміщення. Чистий коефіцієнт заміщення визначається як співвідношення чистої пенсії до чистого передпенсійного доходу особи, з урахуванням внесків на соціальне страхування та податку на доходи фізичних осіб, що сплачуються працівниками та пенсіонерами. За нормативами ООН він має становити не нижче 40% попереднього середнього доходу (рис. 1.1).

Серед усіх економіко розвинених країн чистий коефіцієнт заміщення однаковий для жінок і для чоловіків, окрім Австралії, там коефіцієнт заміщення у жінок дещо нижчий ніж у чоловіків і складає 37,3 %, також цей показник нижче від норми у 40%. Також у Великобританії та Японії коефіцієнти нижче від норми на 11,6% та 3.2%, відповідно.

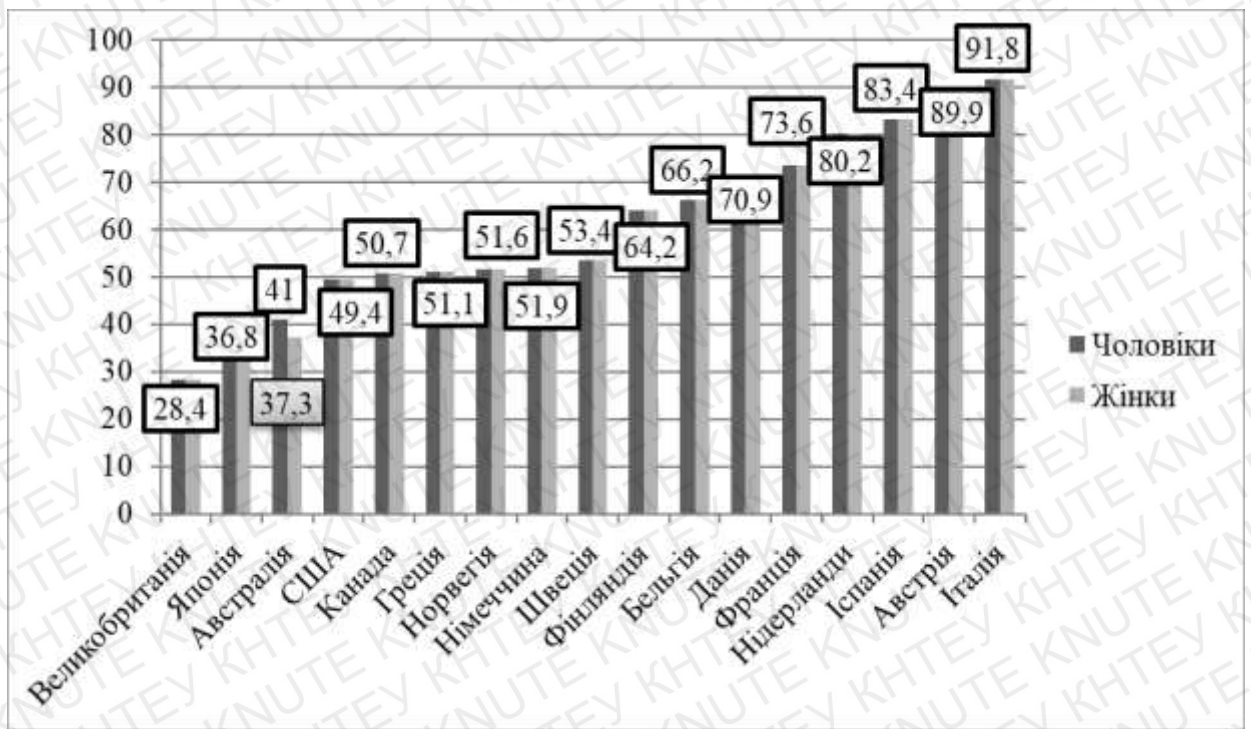

Рис. 1.1 Чистий коефіцієнт заміщення пенсії, %

Джерело: складено автором за [23].

Пенсійні системи зарубіжних країн в більшості випадків ґрунтуються на поєднанні двох рівнів – державне та приватне (накопичувальне) пенсійне забезпечення. Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсійні виплати займають істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди в розвинених країнах визнані важливими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи [4]. В Італії, Австрії, Німеччині, Франції, Бельгії, США, Фінляндії, Іспанії пенсійні системи розвиваються за принципом соціального страхування, в основному це солідарна пенсійна система, яка доповнюється приватним пенсійним забезпеченням. Досить цікавими є пенсійні системи Німеччини та Великобританії, адже вони вважаються одними з найефективніших та найдосконаліших систем у Європі, саме тому їх варто розглянути більш детально.

Модель пенсійного забезпечення Німеччини характерна для Франції, Італії, Австрії та багатьох інших країн Західної Європи. Пенсійна система Німеччини є трирівневою:

1) Державне обов'язкове пенсійне страхування: а) пенсійне забезпечення державних службовців – федеральний рівень; б) пенсійне забезпечення робітників – земельний рівень.

2) Виробниче пенсійне страхування (добровільне рішення керівників підприємств). Пенсійне забезпечення на виробництві полягає в тому, що підприємство доручає страховому товариству або банкові накопичувати внески, що перераховуються роботодавцем у розмірі обговореної з працівником частини заробітної плати.

3) Приватне страхування. Таке забезпечення передбачає внесення громадянином коштів для формування своєї майбутньої пенсії.

Кошти в пенсійній системі не накопичуються, а працює схема, де працівники платять сьогоднішнім пенсіонерам. В пенсійному забезпеченні Німеччини відсутні поняття «максимальний» та «мінімальний» розмір пенсії, однак без базових і мінімальних пенсій, що сплачуються, перерозподіл в пенсійній системі обмежений. При обчисленні пенсії переважним фактором являється виробничий стаж людини. Пенсійний вік для чоловіків і жінок однаковий – 65 років, проте законодавство дозволяє вихід в 60 років особам, які втратили роботу, інвалідам другої групи. Така пенсія розраховується таким чином: за кожен неробочий місяць віднімається 0,3% пенсії. Якщо працівник має робочий стаж 35 років, то він має право піти на пенсію в 63 роки. Наразі в Німеччині лише 20% працівників, які пішли на пенсію раніше 65 років [25].

Сучасна пенсійна система Великобританії є також трирівнева і розділяється на базові державні пенсії, державні пенсії за вислугою років і недержавні пенсії.

Перший рівень - базова пенсія, яку виплачує держава всім громадянам після досягнення ними пенсійного віку. Розмір цієї пенсії не залежить від

трудових успіхів, стажу роботи чи розміру заробітної плати, яку отримував пенсіонер.

Другий рівень - державні пенсії за вислугою років. Розмір цієї пенсії залежить від стажу працівника і заробітної плати, з якої сплачувалися внески. Працівник, який не бажає брати участь у державній пенсійній програмі, має змогу вийти з неї, однак у цьому випадку він зобов'язаний брати участь у будь-якій іншій схемі додаткового пенсійного забезпечення.

Третій рівень – недержавна пенсійна система. У Великобританії є багато способів накопичення приватних пенсій. Найбільшого поширення набули професійні пенсійні системи. Працівники укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він відраховує внески на пенсійне забезпечення і формує пенсійні виплати. Страхові компанії в додатковому пенсійному забезпеченні Великобританії відіграють значну роль. Приватне пенсійне забезпечення поступово витісняє державне [57].

Отже, узагальнюючи підходи до визначення поняття «пенсійне забезпечення», можна сказати, що пенсійне забезпечення як економічна категорія – це система соціально-політичних та економічних відносин, що пов'язана з акумуляцією коштів для забезпечення громадян, у зв'язку з настанням певних подій: втрата годувальника, інвалідність, старість та інші обставини, визначені законодавством.

Світовий досвід пенсійного забезпечення демонструє, що недержавне пенсійне забезпечення становить дуже вагомe місце в пенсійній системі країн, але також продовжує функціонувати і солідарна система пенсійного забезпечення. Основні напрями реформування світових пенсійних систем є підвищення пенсійного віку та робочого стажу.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Джерела доходів та напрями використання коштів бюджету Пенсійного фонду України

Пенсійне забезпечення в Україні не досягло бажаного рівня. Великі проблеми в пенсійному забезпеченні пов'язані з формуванням пенсійних внесків в умовах фінансової кризи в Україні. Присутня велика кількість негативних чинників, які опосередковано впливають на формування доходів Пенсійного фонду України, а саме: низький рівень заробітної плати, хоча уряд з кожним роком збільшує рівень мінімальної заробітної плати, проте цієї суми недостатньо для гідного рівня життя населення; великі податкові ставки в країні, що призвели до великого рівня «тінізації» ринку праці в Україні, який досягає 21%. В 2019 році це є найнижча позначка за останні десятиліття, проте, порівнюючи з сусідніми країнами, вона є ще досить високою.

Пенсійний фонд України є одним із учасників реалізації державної політики в пенсійному забезпеченні України. Пенсійний фонд діє в Україні з 1992 року як самостійний підрозділ фінансової системи, який був створений на базі Українського республіканського відділення колишнього Пенсійного фонду СРСР [12].

Бюджет Пенсійного фонду України за обсягом коштів займає суттєве місце після Державного бюджету України, а покриття дефіциту фонду здійснюється за рахунок державного бюджету, тому вкрай необхідним є збалансування бюджету Пенсійного фонду України.

Бюджет Пенсійного фонду – план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел, визначених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [42].

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду України в солідарній системі є: надходження від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах; кошти державного бюджету та цільових фондів; суми фінансових санкцій, пені та адміністративних стягнень; благодійні внески юридичних та фізичних осіб; добровільні внески та інші надходження [42].

Основну частку у структурі доходів Пенсійного фонду України становлять власні кошти, однак кошти державного бюджету також становлять досить велику частку, що є негативним фактором, адже показує неспроможність Пенсійного фонду до самофінансування (рис. 2.1).

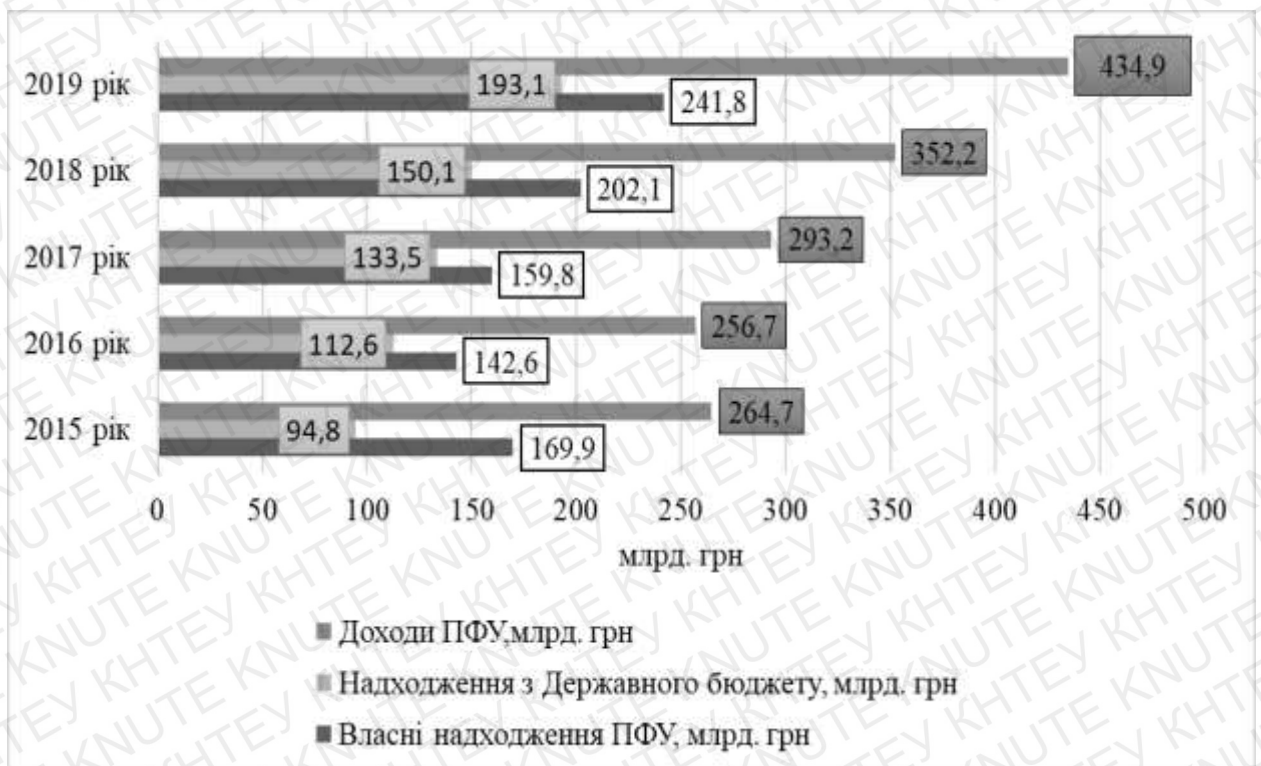

Рис. 2.1 Структура доходів Пенсійного фонду України за 2015 – 2019 роки, млрд. грн

Джерело: складено автором за [6 - 10].

Проаналізувавши рис. 2.1 можна зробити висновок, що доходи Пенсійного фонду України мають зростаючу тенденцію, окрім 2016 року. В 2016 році доходи Пенсійного фонду України знизились порівняно з 2015 роком через зниження ставки єдиного соціального внеску з 34,7% до 22% згідно Закону України № 909-VIII від 24.12.2015 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» [35].

За умови збереження розміру єдиного соціального внеску на рівні 2015 року, власні доходи Пенсійного фонду розрахунково зросли б на 96,4 млрд грн і становили 208,1 млрд грн, що забезпечило б зменшення на відповідну суму коштів державного бюджету для покриття дефіциту Пенсійного фонду та перевищення доходів над видатками Пенсійного фонду в сумі 14,7 млрд грн [7].

Частка єдиного соціального внеску, розподілена на загальнообов'язкове пенсійне страхування з 2015 по 2019 роки становила в середньому 97% в структурі власних надходжень Пенсійного фонду України. Тільки у 2016 році ця частка склала 95,97%. Починаючи з 2017 року приріст частини єдиного соціального внеску, розподіленої на загальнообов'язкове пенсійне страхування, почав збільшуватись на 44%, а в 2018 році частка єдиного соціального внеску у структурі власних доходів Пенсійного фонду України перевищила рівень 2017 року на 42,6 млрд. грн або на 27,6%. (рис. 2.2).

У 2019 році частина єдиного соціального внеску, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування збільшилась на 39,4 млрд. грн або на 20%.

Рис. 2.2 Частка ЄСВ у структурі власних доходів Пенсійного фонду України за 2015 – 2019 роки

Джерело: складено автором за [6 - 10].

Щоб в повній мірі оцінити стан бюджету Пенсійного фонду України необхідно дослідити як джерела доходів, так і напрями видатків Пенсійного фонду України.

Основними напрямками видатків згідно статті 73 Закону України «Про загальнообов'язкове державне страхування» є такі: виплата пенсій; надання соціальних послуг; фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду; оплата послуг з виплати та доставки пенсій; формування резерву коштів Пенсійного фонду України [42].

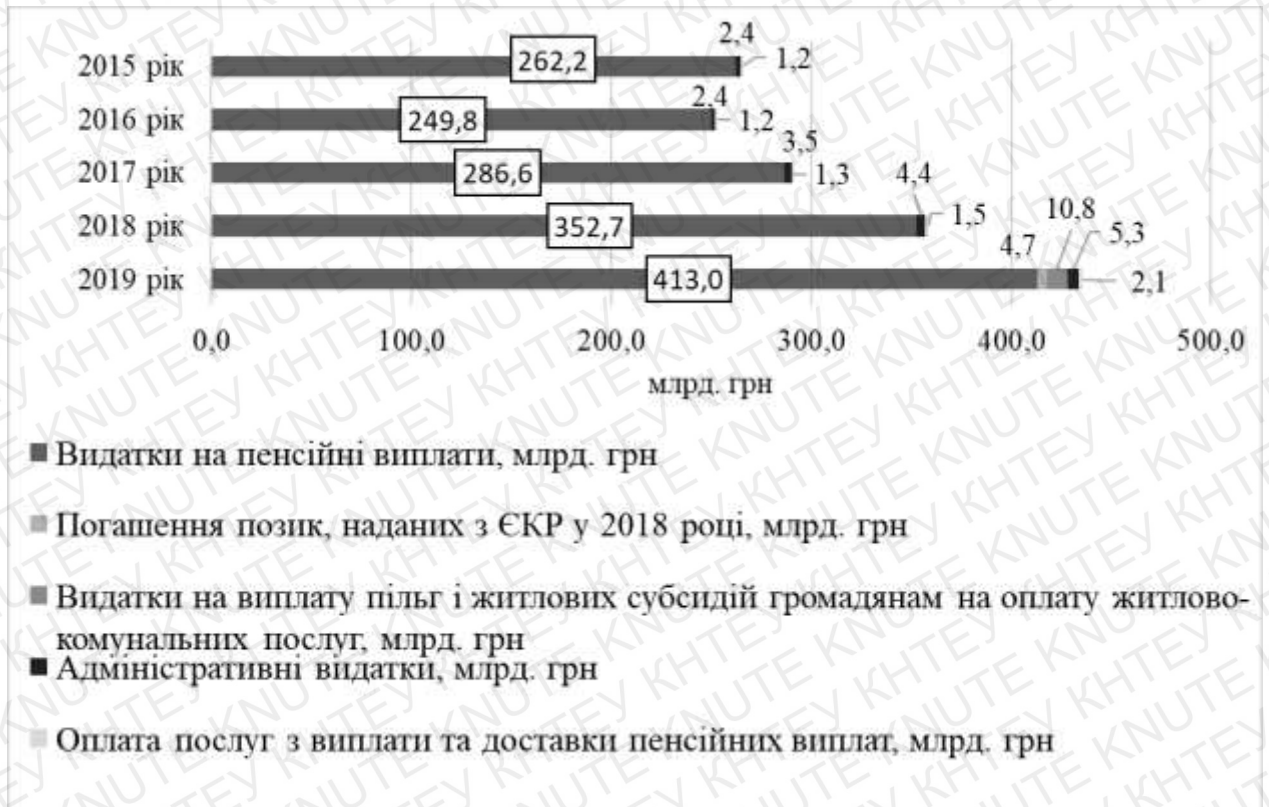

Рис. 2.3 Структура видатків Пенсійного фонду України за 2015 – 2019 роки, млрд. грн

Джерело: складено автором за [6 – 10].

З рис. 2.3 видно, що основну частину видатків Пенсійного фонду України становлять видатки на пенсійні виплати, які починаючи з 2017 року збільшуються, так в 2019 році збільшились видатки порівняно з 2018 роком на 17,09%, проте в 2016 році спостерігається зменшення видатків на пенсійні виплати порівняно з 2015 роком на 4,9%.

Адміністративні видатки Пенсійного фонду в 2015 та 2016 роках були незмінні, проте в 2017 році вони збільшились на 45%, в 2018 році – на 25,7%, а в 2019 році видатки зросли на 20,5%, тобто поступово темп росту видатків на адміністративні витрати зменшується.

Видатки на оплату послуг з виплати та доставки пенсійних виплат в 2015 – 2017 роках майже незмінні, в 2018 році зросли на 15,4%, а в 2019 році порівняно з 2018 роком видатки зросли на 40%.

В 2019 році ще з'явилися видатки на виплату пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, адже з 1 березня 2019 року, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 62 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України», виплату житлових субсидій громадянам, які отримують пенсію почав здійснювати Пенсійний фонд України [34]. Також з'явилися видатки на погашення позик, наданих Єдиним казначейським рахунком Пенсійному фонду у 2018 році для своєчасної та повноцінної виплати пенсій.

Таблиця 2.1

**Динаміка показників бюджету Пенсійного фонду України та
номінального ВВП за 2015 – 2019 роки**

Рік	2015		2016		2017		2018		2019	
	млрд. грн	темп росту, %	млрд. грн	темп росту, %	млрд. грн	темп росту, %	млрд. грн	темп росту, %	млрд. грн	темп росту, %
Номінальний ВВП	1988,5	125,3	2385,4	120,0	2983,9	125,1	3332,3	111,7	3946,9	118,4
Доходи ПФУ	264,7	106,4	256,7	97,0	293,2	114,2	352,2	120,1	434,9	123,5
Видатки ПФУ	265,7	106,8	253,4	95,4	291,5	115,0	358,6	123,0	424,6	118,4
Питома вага видатків в ПФУ у ВВП	13,4		10,6		9,8		10,8		10,8	

Джерело: складено автором за [6 - 10, 22].

Розглянувши таблицю 2.1 та зробивши аналіз динаміки номінального ВВП, показників бюджету Пенсійного фонду України, можна зробити висновок, що темпи зростання видатків Пенсійного фонду України за 2018 рік випереджає темп росту ВВП, проте в інші роки спостерігається протилежна ситуація, коли темп росту ВВП перевищує темп зростання видатків Пенсійного фонду України. Питома вага видатків Пенсійного фонду

України у складі ВВП займає досить велику частку, яка за роки дослідження перебувала у діапазоні від 9,8% до 13,4%, що показало на велике навантаження пенсійної системи на економіку країни загалом. Темп зростання витрат Пенсійного фонду України порівняно з темпом росту його доходів до 2018 року мав випереджаючий характер, проте в 2019 році темп росту доходів Пенсійного фонду України випередив темп росту його витрат, що має позитивний результат.

За результатами проведеного аналізу можна зазначити, що середньорічний темп зростання витрат Пенсійного фонду становив 12,46%. Тоді як середньорічний темп зростання власних доходів Пенсійного фонду склав 13,16%, за 5 років зріс у 1,64 раза, а середньорічний темп зростання ВВП склав 18,62%, тобто середньорічний темп зростання витрат Пенсійного фонду України за 2015-2019 роки нижчий за середньорічні темпи зростання доходів фонду та ВВП країни.

Бюджет Пенсійного фонду України є дефіцитним і це наразі є найгострішою проблемою державного пенсійного забезпечення в Україні, адже дефіцит покривається за рахунок коштів з державного бюджету, а отже зростають витрати державного бюджету та зменшуються витрати на інші заходи соціального страхування, що негативно впливає на економіку країни загалом.

Як показано на рис. 2.4 починаючи з 2017 року по 2018 рік дефіцит Пенсійного фонду України мав спадну тенденцію і в 2018 році склав 32,1 млрд. грн, що на 53,5 млрд. грн (або на 62,5%) менше, ніж у 2016 році. У 2016 році дефіцит різко збільшився на 62,8% порівняно з 2015 роком через зміну ставки єдиного соціального внеску на 22%. Проте в 2019 році розмір дефіциту Пенсійного фонду України знову збільшився на 7,9 млрд. грн або на 24,6%.

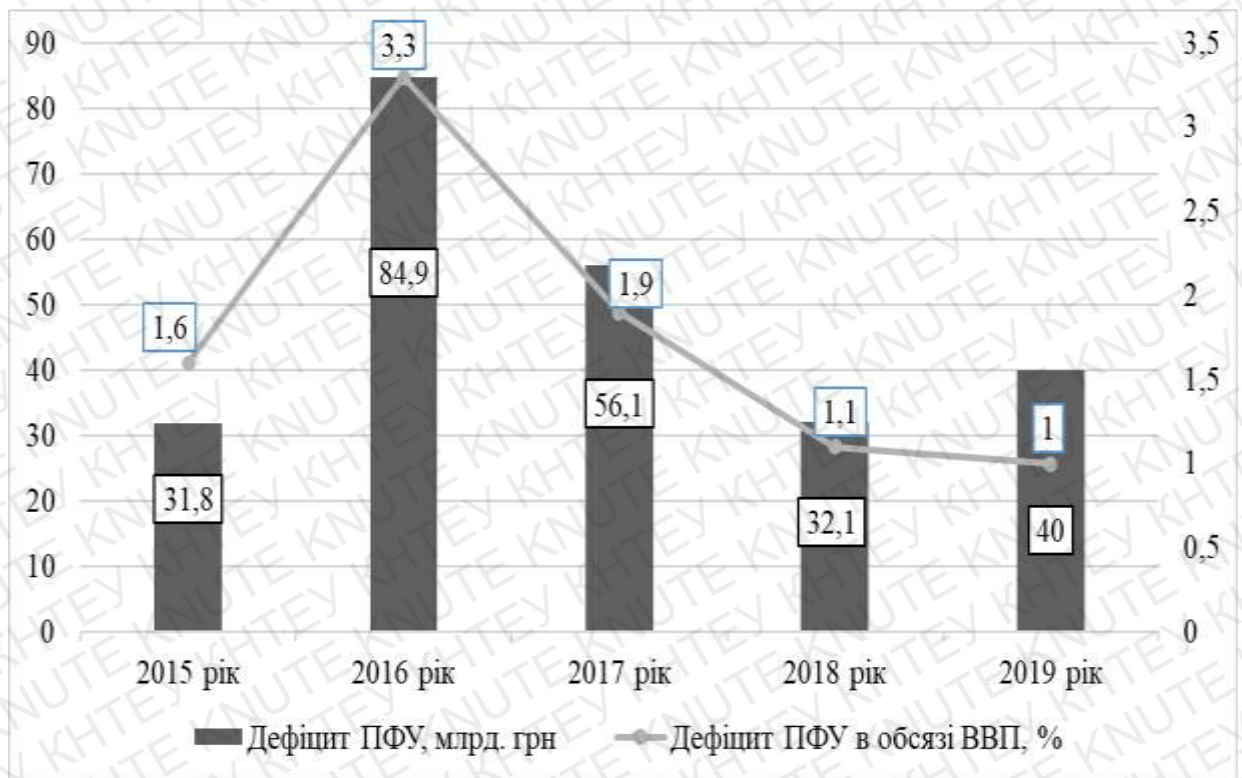

Рис. 2.4 Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України у 2015-2019 роках, млрд. грн.

Джерело: складено автором за [6 - 10].

Уряд очікував, що через зменшення ставки ЄСВ знизиться фіскальний тиск на платників податків та зменшиться «тінізація» на ринку праці і тим самим збільшиться надходження від ЄСВ до державного бюджету. На жаль, рівень «тінізації» залишається на високому рівні і надходжень з ЄСВ не вистачає, через що дефіцит фінансових ресурсів Пенсійного фонду України накладає додатковий тягар на державний бюджет, тому країна змушена формувати світ бюджет за рахунок боргових коштів для того, щоб покрити всі видатки, в тому числі видатки на соціальне забезпечення.

2.2. Оцінка розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Аналізуючи пенсійне забезпечення в Україні, можна зробити висновок, що солідарна пенсійна система є застарілою та не відповідає демографічним та економічним реаліям, не спроможна забезпечити гідний рівень пенсій, що відповідає європейським стандартам, тому необхідно впроваджувати та розвивати другий та третій рівні пенсійної системи, а саме: загальнообов'язкова накопичувальна система державного пенсійного страхування та система недержавного пенсійного забезпечення, відповідно.

Система недержавного пенсійного забезпечення, яка є складовою частиною системи накопичувального пенсійного забезпечення, базується на засадах добровільної участі роботодавців, громадян та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [42].

Розбудова недержавного пенсійного забезпечення здійснюється з 2004 року після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється такими суб'єктами:

- недержавними пенсійними фондами через укладення пенсійних контрактів між вкладниками таких фондів та адміністраторами недержавних пенсійних фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень [50].

В Україні серед усіх суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення найбільш поширеними є саме недержавні пенсійні фонди. Недержавний

пенсійний фонд (НПФ) – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку [45].

Основна мета існування пенсійних активів є одержання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат одночасно із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції і залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, які необхідні для відновлення економіки.

У 2019 році в Україні налічувалося 65 недержавних пенсійних фондів та 22 адміністратора недержавних пенсійних фондів. Найбільша кількість зареєстрованих недержавних фондів припадає на перші роки впровадження третього рівня пенсійної системи, потім через фінансово - економічну кризу 2008 -2009 років в Україні почалась спадна тенденція реєстрації недержавних пенсійних фондів.

Зробивши аналіз основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів за 2015 - 2019 роки, можна зробити висновок, що загальна кількість учасників НПФ та кількість укладених пенсійних контрактів має загалом тенденцію до зростання, окрім 2017 року, де спостерігається незначний спад як по всім вкладникам, так і по всім контрактам. За 2019 рік кількість вкладів зросла за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 28,5% , а пенсійних контрактів – за рахунок збільшення контрактів з фізичними особами на 13,4%. Кількість контрактів з юридичними особами в 2019 році залишилась такою самою, як і в 2018 році та склала 6,9 тис. шт, що на 1,4% менше за 2017 рік.

Фізичні особи не є визначальними пайовиками фондів, оскільки середня сума пенсійних внесків на один укладений контракт з фізичною

особою значно менша (у 2019 році на один пенсійний контракт припадало 3172 грн пенсійних внесків; у 2018 році, відповідно, 2780 грн), ніж з юридичною особою (у 2019 році на один пенсійний контракт припадало 280 797 грн пенсійних внесків; у 2018 році, відповідно, 264 913 грн). Тому недержавні пенсійні фонди на початковому етапі формування фінансових ресурсів позиціонують себе переважно стосовно юридичних осіб-вкладників. Хоча загальна кількість учасників НПФ з кожним роком зростає, проте все одно учасники становлять лише 2% у структурі зайнятого населення України. Це є дуже мізерна частка, адже, наприклад, в США цей показник складає 72%, а в Польщі – 28%.

Обсяги пенсійних внесків до недержавних пенсійних фондів з кожним роком зростають: у 2019 році становили 2160,8 млн грн і збільшились порівняно з 2018 роком на 8%. Основну частку (понад 90 %) пенсійних внесків становлять внески від юридичних осіб, а внески від фізичних осіб-підприємців залишаються дуже мізерними і не змінюються впродовж 2015 - 2019 років та склали 0,2 млн грн.

Найбільший темп приросту в 2019 році має показник пенсійних внесків від фізичних осіб, темп приросту цього показника склав 29,4%, також в 2017 році суттєво зріс темп приросту показника сума інвестиційного доходу і склав 34,7% порівняно з 2016 роком та прибуток від інвестування активів НПФ на 41,8%, проте в 2018 році ці два показники мають спадну тенденцію (дод. Г).

Показники діяльності НПФ залишаються низькими через ряд причин, а саме:

- 1) несприятлива макроекономічна ситуація в країні;
- 2) низький рівень доходів населення;
- 3) недовіра до недержавних пенсійних фондів [13, с. 264];
- 4) низька грамотність населення щодо необхідності заощаджувати на пенсію [14, с. 226];
- 5) нерозвинені ринки капіталу.

Станом на 31.12.2019 рік недержавні пенсійні фонди було зареєстровано у 10 регіонах України, а саме: місто Київ, Житомирська область, Полтавська область, Херсонська область, Одеська область, Харківська область, Івано-Франківська область, Львівська область, Дніпропетровська область та Донецька область. В місті Києві зареєстровано 47 фондів (або 72% від загальної кількості зареєстрованих недержавних пенсійних фондів) і це є найбільшою кількістю недержавних пенсійних фондів серед інших регіонів України. Як показано в таблиці 2.2 кількість НПФ з кожним роком зменшується, проте в 2019 році кількість дещо зросла, через збільшення НПФ в місті Києві.

Таблиця 2.2

Територіальний розподіл НПФ за 2015 - 2019 роки

Область	Кількість зареєстрованих НПФ, шт				
	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Житомирська область	-	-	-	-	1
Херсонська область	1	1	1	1	1
Одеська область	1	1	1	1	1
Полтавська	-	-	-	-	1
Харківська область	1	2	2	2	2
Львівська область	2	2	2	2	2
Івано-Франківська область	2	2	2	2	3
Дніпропетровська область	4	4	4	4	3
Донецька область	6	6	6	6	4
АРК	1	-	-	-	-
місто Київ	53	46	46	44	47
Загальна кількість НПФ, шт.	71	64	64	62	65

Джерело: складено автором за [27 - 31].

Розподіл учасників НПФ за віковими групами Протягом 2015 - 2019 років основну частину учасників недержавного пенсійного забезпечення становили особи віком від 25 до 50 років, в середньому 61,2%, а також учасники вікової групи від 50 до 60 років, що становили 26,5%. Решта учасників, до 25 років та старше 60 років склали незначну частку – в середньому 1,8% та 10,5%, відповідно.

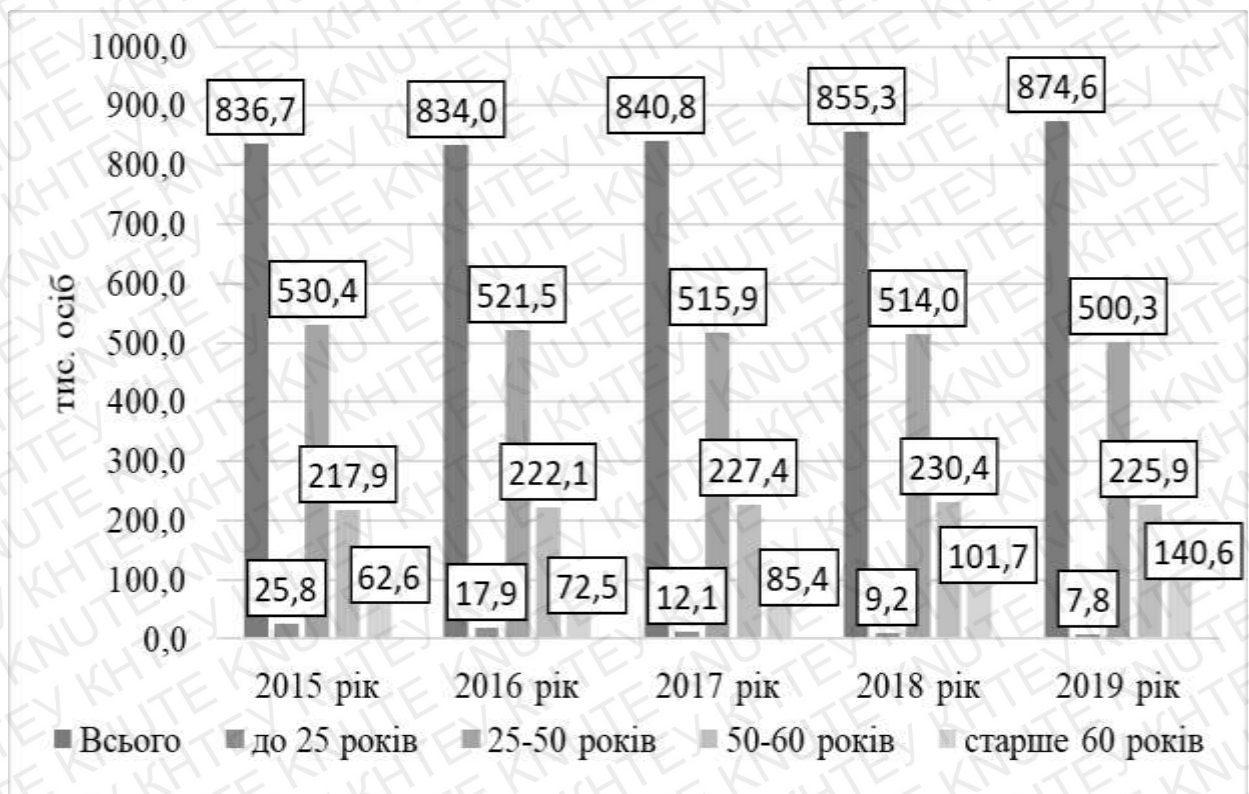

Рис. 2.5 Розподіл учасників НПФ за віковими групами, тис. осіб

Джерело: складено автором за [27 - 31].

Ця динаміка свідчить про те, що системі недержавного пенсійного забезпечення за весь період існування не вдалось залучити велику кількість учасників. Такий розподіл за віком учасників показує, що більшість наявних учасників НПФ є працівниками. Внески роботодавців до недержавних пенсійних фондів на користь їх працівників в обмеженій сумі звільняються від оподаткування і можуть зменшити оподатковуваний дохід та базу заробітної плати для єдиного соціального внеску, тому такі внески є

вигідними для роботодавців. Працівники в такому разі, як правило, не звертають увагу на свої пенсійні рахунки або на функціонування та результати діяльності відповідного НПФ.

Для покращення загальних показників діяльності НПФ необхідно здійснювати регулювання ціноутворення цінних паперів та підвищити рівень розкриття інформації щодо діяльності НПФ.

Учасникам недержавного пенсійного забезпечення пропонують три варіанти пенсійних виплат:

- пенсійні виплати на визначений строк;
- одноразова пенсійна виплата;
- довічна пенсія (довічний ануїтет) [45].

Довічна пенсія (ануїтет) - це пенсійна виплата, яка здійснюється страховою організацією на підставі договору страхування довічної пенсії протягом життя фізичної особи періодично після досягнення нею пенсійного віку відповідно до законодавства про страхування.

Більшість учасників у системі недержавного пенсійного забезпечення одержали одноразові виплати, які становили в середньому за 2015- 2019 роки 72,4 % від усіх виплат учасникам НПФ. У 2019 році одноразові пенсійні виплати зросли на 6,9% порівняно з 2018 роком, а пенсійні виплати на визначений строк – на 24,7%, як це показано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка та розподіл пенсійних виплат за 2015 – 2019 роки, млн. грн

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Приріст,%			
						2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Одноразові пенсійні виплати, млн. грн	475,7	499,4	505,9	545,5	583,1	5,0	1,3	7,8	6,9
Пенсійні виплати на визначений строк, млн. грн	81,4	130,5	190,4	264,4	329,8	60,3	45,9	38,9	24,7
Всього, млн. грн	557,1	629,9	696,3	809,9	947,4	13,1	10,5	16,3	17,0

Джерело: складено автором за [27 - 31].

Абсолютні показники економічного розвитку України та динаміки активів недержавних пенсійних фондів залишаються на низькому рівні, як це показано в таблиці 2.4, що негативно впливає на нарощування фінансового ринку та розширення діяльності недержавних пенсійних фондів.

Пенсійні активи постійно зростають, проте частка пенсійних активів у ВВП країни має дуже маленький відсоток, про що свідчить нерозвиненість системи недержавного пенсійного забезпечення.

**Частка пенсійних активів недержавних пенсійних фондів у ВВП країни
за 2015 - 2019 роки**

Станом на	ВВП країни, млн. грн	Активи НПФ, млн. грн	Частка пенсійних активів у ВВП, %
2015 рік	1979458,0	1980,0	0,100
2016 рік	2383182,0	2198,7	0,092
2017 рік	2982920,0	2465,6	0,083
2018 рік	3558706,0	2745,2	0,077
2019 рік	3974564,0	3 143,3	0,079

Джерело: складено автором за [22, 27 - 31].

Для учасника НПФ вкрай необхідно, щоб механізм розподілу активів був справедливим, ефективним та одноманітним в розподілі активів між усіма учасниками НПФ. Показник, який дозволяє відслідковувати учасниками НПФ результати роботи фонду загалом є чиста вартість одиниці пенсійних активів.

Чиста вартість одиниці пенсійних активів - розрахункова вартість одиниці пенсійних активів, що визначається шляхом ділення чистої вартості активів на загальну кількість одиниць пенсійних активів на день підрахунку. В день надходження першого пенсійного внеску до фонду чиста вартість одиниці пенсійних активів становить 1 гривню. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг розраховує середньозважений показник зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів щокварталу та щороку [45].

Цей показник є не стабільним, він не має постійної тенденції до спадання або навпаки до зростання, як показує динаміка цього показника. В 2019 році цей показник зріс на 2,58 в.п., проте в 2018 році цей показник зменшився на 2,59 в.п. та в 2019 році хоча і зріс порівняно з 2018 роком, проте в порівнянні з 2017 роком все одно показник менший на 0,01 в.п.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2. Отже, в результаті проведеного дослідження бюджету Пенсійного фонду України можна сформулювати такі

висновки та узагальнення. Аналіз джерел надходження доходів Пенсійного фонду України показав тенденцію до зростання, це є позитивне явище, проте спостерігається нестача власних коштів Пенсійного фонду і ця нестача покривається за рахунок фінансування з Державного бюджету України, частка яких постійно зростає. Для покращення виплат пенсій необхідно: проведення детінізації ринку праці та розвиток недержавного пенсійного страхування. Солідарна система є неефективною в умовах несприятливої демографічної ситуації в країні, де кількість пенсіонерів та працюючих є приблизно однаковою, через що виникає розбалансованість бюджету Пенсійного фонду України, видатки починають переважати над доходами.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні дуже низький. За всі роки діяльності недержавних пенсійних фондів кількість учасників катастрофічно мала так, наприклад, в 2019 році вона склала лише 2,08% населення. На створення недержавних пенсійних фондів витрачаються незначні кошти, тому цим і пояснюється реєстрація надмірної кількості недержавних пенсійних фондів в Україні, більшість з яких не починає працювати взагалі. Те, що з кожним роком кількість НПФ зменшується та не створюються нові, або в малій кількості створюються свідчить про те, що в країні засновники НПФ почали більш помірковано ставитись до розвитку програм недержавного пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Недоліки пенсійного забезпечення в Україні

Впровадження пенсійної реформи в Україні було розпочато ще у 2004 році, але докорінних змін та серйозних зрушень у пенсійному забезпеченні населення не відбулося. В Україні запроваджено трирівневу пенсійну систему, проте зараз діє лише солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Пенсійна система України обумовлена не тільки несприятливими демографічними факторами, які пов'язані зі зміною співвідношення осіб працездатного і непрацездатного віку, а й негативними фінансовими та економічними показниками загалом, що ускладнюють процеси її модернізації.

Тож, до основних проблем пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі його розвитку можна віднести:

1) Бюджет Пенсійного фонду України є розбалансованим, в результаті чого наявний постійний дефіцит коштів і цей дефіцит покривається за рахунок коштів з Державного бюджету України.

2) Україна відноситься до держав із старіючим населенням, через що відбувається погіршення співвідношення між громадянами працездатного і непрацездатного віку [14, с. 50]. Хоча, кількість пенсіонерів з кожним роком знижується, все одно ситуація залишається невтішною, адже коефіцієнт системного навантаження, як показано на рис. 3.1 в 2019 році склав 1,17, це один з найнижчих показників у світі.

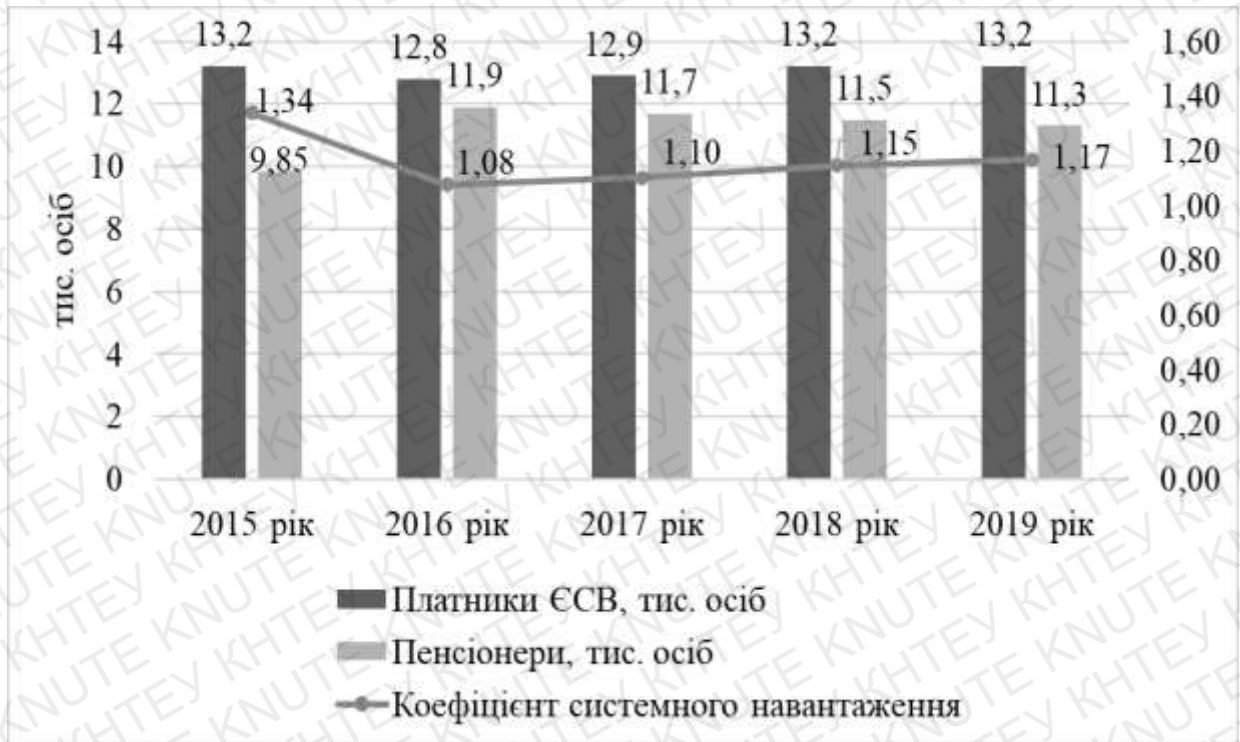

Рис. 3.1. Співвідношення кількості пенсіонерів до кількості платників ЄСВ за 2015 – 2019 роки

Джерело: складено автором за [6 - 10].

Коефіцієнт системного навантаження - це відношення кількості платників ЄСВ до кількості пенсіонерів. За прогнозами Світового банку, даний показник у наступні 20 - 25 років знизиться в Україні до 0,67, тобто чисельність пенсіонерів перевищить чисельність зайнятого населення на третину [26].

3) Згідно статистики доходи громадян зменшуються в середньому на 50 – 55% при переході зі статусу працівника на статус пенсіонера, через що солідарною пенсійною системою незадоволені як платники пенсійних внесків, так і більшість пенсіонерів. Для того, щоб підняти розмір мінімальної пенсії до розміру прожиткового мінімуму, потрібно до Пенсійного фонду України вносити платежі у розмірі 80 – 90% від фонду оплати праці, а це здійснити фактично неможливо [59, с. 139].

4) Недержавне пенсійне забезпечення розвивається дуже повільними темпами, що пов'язано насамперед з нерозвиненістю фінансового ринку в Україні.

5) Через складність та постійних змін у пенсійному законодавстві більшість населення не в змозі вчасно ознайомитись з оновленим пенсійним законодавством. Недостатньо проінформоване суспільство не має довіри до влади та до пенсійних структур, зокрема.

6) Відсутність правового поля накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. 27 грудня 2019 року був зареєстрований Проект Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення», який досі очікується на розгляд [48].

7) Низький рівень купівельної спроможності пенсій. Щоб в повній мірі оцінити рівень купівельної спроможності та абсолютний розмір пенсії необхідно порівняти середній розмір пенсійних виплат та прожитковий мінімум. Як видно з таблиці 3.1 розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, менший на 28,3% від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, це показує недосконалість і несправедливість системи соціального захисту населення України.

Починаючи з 2017 року зростає співвідношення середнього розміру пенсій до прожиткового мінімуму для працездатних осіб і в 2019 році таке співвідношення склало 46,7%, все це відбулося через проведення у жовтні 2017 року пенсійних реформ. Однак цей показник не показує ефективність проведення пенсійної реформи у жовтні 2017 року, адже у 2019 році середній розмір пенсії по Україні склав близько 119,5 дол. США, що на 2 дол. США вище міжнародної межі бідності, яка дорівнює 1,9 дол. США на день.

Таблиця 3.1

Співвідношення середнього розміру пенсії до прожиткового мінімуму в Україні за 2015-2019 роки

Станом на	Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	Прожитковий мінімум для непрацездатних осіб, грн	Середній розмір пенсійних виплат, грн.	Рівень пенсії, у %	
				До прожиткового мінімуму для працездатної особи	До прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність
2015 рік	1378	1074	1700,22	123,4	158,3
2016 рік	1600	1247	1828,3	114,3	146,6
2017 рік	1762	1373	2 480,46	140,8	180,7
2018 рік	1921	1497	2 646	137,7	176,8
2019 рік	2102	1638	3 083	146,7	188,2

Джерело: складено автором за [6 - 10, 37 - 41].

8) Розвиток тіньового сектору економіки, що у 2019 склав 28% до обсягу ВВП [56], через що знижується рівень оподаткування фонду заробітної плати і тому Пенсійний фонд України недоотримує значні суми коштів. Населення не вважає внески як необхідність для здобуття власних пенсійних прав, тому намагається мінімізувати їх сплату, все це відбувається

через низький коефіцієнт заміщення, який в 2019 році склав 25,21%, що на 14,79% нижче за норму, яку встановила Міжнародна організація праці - 40% [61].

9) Наявність заборгованості зі сплати платежів до Пенсійного фонду та єдиного соціального внеску підприємств, установ та організацій, яка з кожним роком зростає, як це показано на рис. 3.2. Основними причинами зростання заборгованості за 2015 – 2019 роки є: несплата зобов'язань зі сплати ЄСВ фізичними особами - підприємцями; зростання заборгованості по заробітній платі; незадовільний фінансовий стан державних підприємств; заборгованість підприємств, які перебувають у різних процедурах банкрутства, та платників, у яких відсутні активи для звернення стягнення.

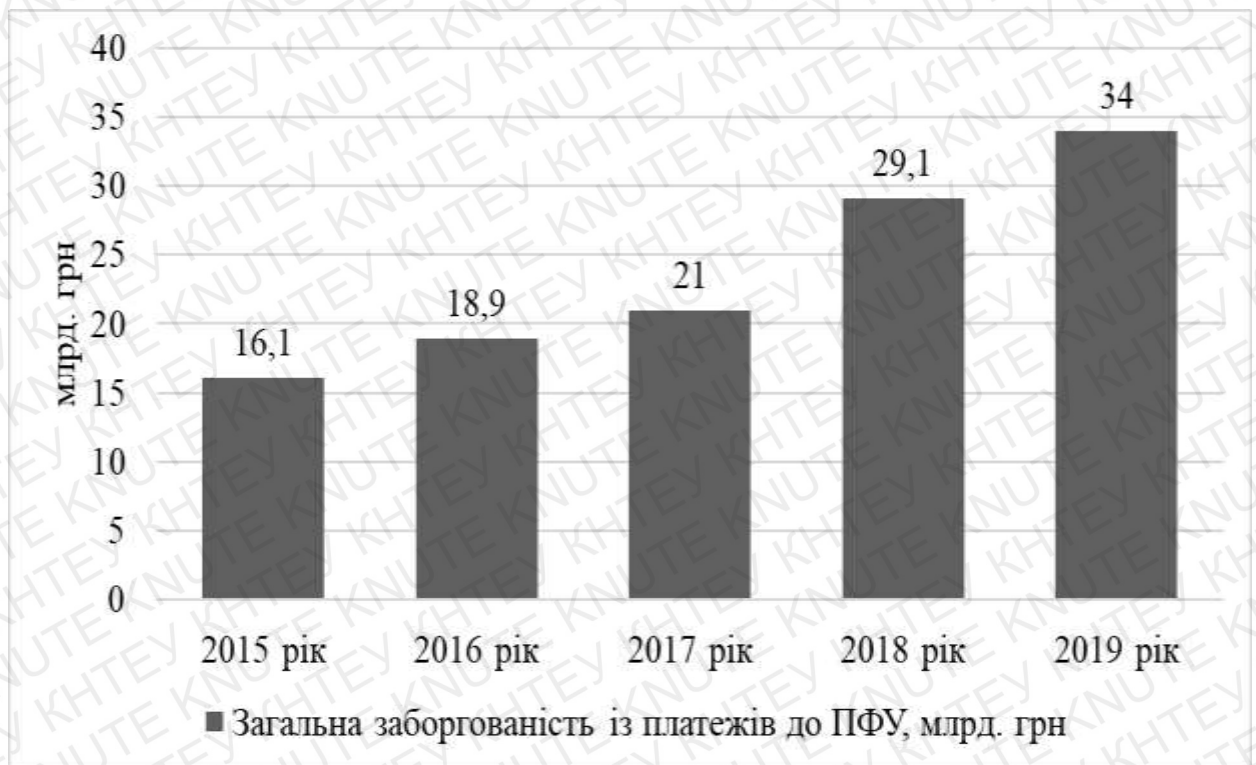

Рис. 3.2 Динаміка загальної заборгованості зі сплати платежів до Пенсійного фонду та ЄСВ за 2015 – 2019 роки, млрд. грн

Джерело: складено автором за [6 - 10].

10) Відсутність накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, хоча в багатьох країнах світу частка другого рівня в пенсійному забезпеченні громадян становить від 13 до 40%

пенсії. Передбачалося, що накопичувальна система буде запроваджена у 2012 році і на персональні рахунки громадян буде спрямовано 7% від заробітної плати працівників.

11) Відсутність належних умов для ефективного функціонування недержавного пенсійного страхування.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг визначила ряд перешкод через які відсутній ефективний розвиток системи недержавного пенсійного страхування в Україні, а саме [49]:

- зростання ризиків, які пов'язані з фінансовою нестабільністю та неповернення пенсійних активів, які розміщені на депозитних рахунках банківських установ, до яких введено тимчасову адміністрацію або по яких прийнято рішення про їх ліквідацію;
- недостатньо розвинутий ринок капіталу для потреб інституційних інвесторів, внаслідок цього наявний обмежений вибір фінансових інструментів, які придатні для інвестування пенсійних коштів;
- в інвестиційних портфелях недержавних пенсійних фондів відсутні іноземні цінні папери, адже в країні досить складний процес доступу недержавних пенсійних фондів до зовнішніх фінансових ринків та до іноземних інвесторів, відповідно;
- роботодавці недостатньо зацікавлені у фінансуванні недержавних пенсійних програм ;
- низький рівень доходів населення та недостатньо роз'яснювальної роботи щодо ролі системи недержавного пенсійного забезпечення в суспільстві;
- відсутня державна фінансова підтримка.

12) Діюча система адміністрування ЄСВ є недосконалою, а відсутність дієвих заходів впливу на страхувальників за неповну та несвоєчасну сплату ЄСВ призводить до зростання заборгованості платників та є однією з причин дефіциту бюджету Пенсійного фонду України [10].

3.2 Перспективи розвитку та шляхи оптимізації функціонування пенсійного забезпечення в Україні

Наразі пріоритетними напрямками державної політики у сфері соціального захисту населення є реформування пенсійної системи в Україні з метою наблизити її до нових економічних реалій, розвиток недержавного пенсійного забезпечення та впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Шляхи оптимізації функціонування пенсійного забезпечення в Україні мають бути прийнятними для всіх вікових груп населення та можливими для впровадження державними органами управління в Україні.

Розвиток пенсійного забезпечення в Україні повинен здійснюватися на інноваційних і системних засадах, а саме: соціальної справедливості, прийнятності, підтримки змін широкими верствами населення, свободи вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності населення за свій добробут у майбутньому, економічної обґрунтованості та стійкості пенсійної системи, а також захищеності від різних політичних ризиків.

Отже, для вирішення проблем пенсійного забезпечення в Україні потрібно здійснити ряд заходів з оптимізації функціонування цієї системи.

Необхідно збільшувати рівень оплати праці, у тому числі шляхом її легалізації та збільшення легальної зайнятості населення. Через підвищення заробітної плати громадян зростуть обсяги надходжень до Пенсійного фонду України, нарахованих з оплати праці, а отже підвищиться дохідна частина бюджету Пенсійного фонду та знизиться бюджетне навантаження в частині фінансування дефіциту фонду.

На недоотримання коштів Пенсійним фондом впливає безпосередньо «тінізація» економіки, тому необхідне звуження тіньового сегмента ринку праці, яке можливе лише за умови економічного зростання, створення ефективних робочих місць на підприємствах приватного та державного

секторів та запровадження високих штрафних санкцій за використання нелегальної робочої сили [53].

Пенсійний фонд України на постійній основі здійснює моніторинг відомостей реєстру застрахованих осіб з виявлення ознак використання праці неоформлених працівників та порушень законодавства про працю та сплати ЄСВ та вживає відповідні заходи для того, щоб зменшити «тінізацію» ринку праці та збільшити надходження до Пенсійного фонду України.

З метою детінізації сфери зайнятості органи Пенсійного фонду проводять різні інформаційно – роз'яснювальні роботи щодо необхідності дотримання роботодавцями законодавства з оплати праці, а саме: проводять виступи на місцевому телебаченні та радіо, друкують статті, проводять різні семінари, розміщують інформаційні повідомлення на веб-ресурсах, проводять флешмоби. Для зростання довіри з боку найманих працівників органи Пенсійного фонду постійно проводять спільну роботу з місцевими державними адміністраціями щодо захисту прав найманих працівників [56].

Для подальшого зростання доходів Пенсійного фонду необхідне удосконалення системи адміністрування коштами Пенсійного фонду України шляхом впровадження новітніх технологій та підвищення ефективності системи управління. Одним із завдань Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року було скорочення чисельності працівників у територіальних органах Пенсійного фонду на 15% у 2020 році [33].

По факту план було перевиконано і гранична чисельність працівників органів Пенсійного фонду України скоротилася на 34% у 2019 році порівняно з 2015 роком, як це показано на рис. 3.3. Також було скорочено кількість територіальних управлінь фонду на 628 одиниць або на 92% у 2019 році порівняно з 2015 роком.

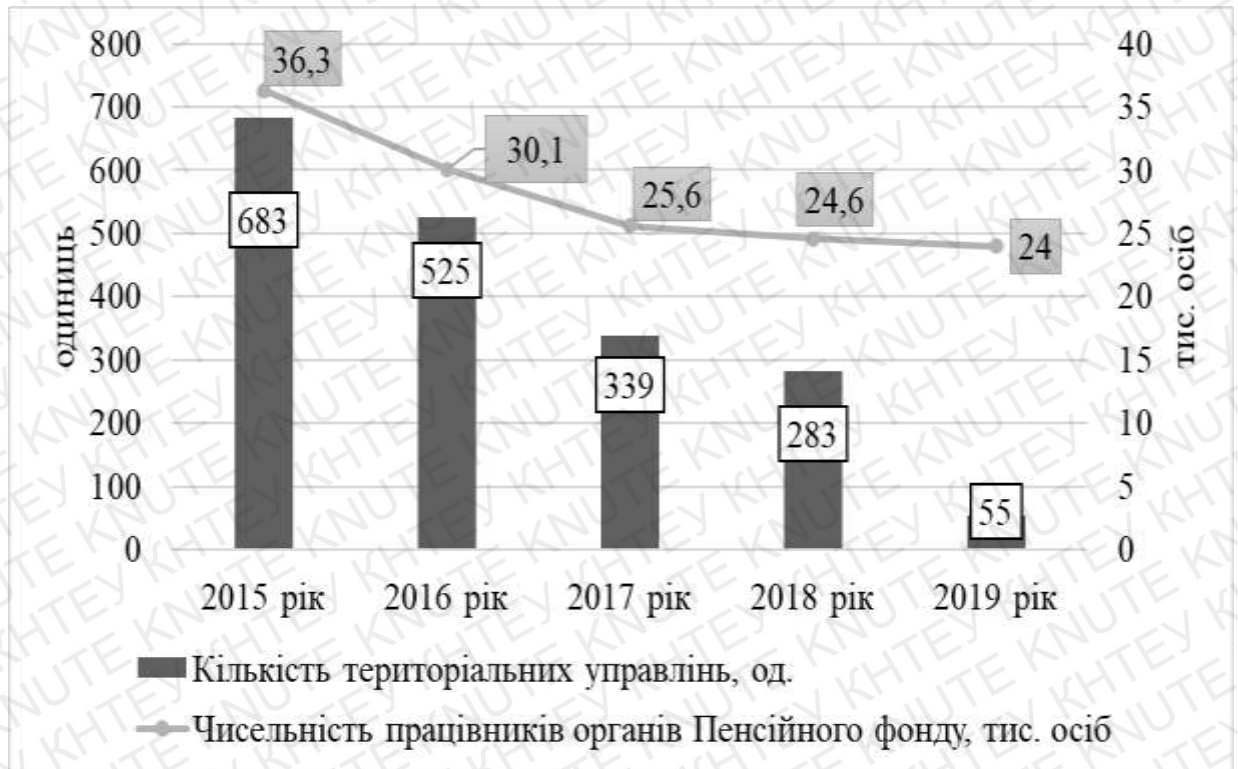

Рис. 3.3 Оптимізація органів Пенсійного фонду України в 2015-2019 роках

Джерело: складено автором за [6 - 10].

Для того, щоб зменшити паперовий документообіг і таким чином прискорити роботу Пенсійного фонду України та його територіальних органів необхідне впровадження та розвиток інформаційних технологій в роботі пенсійних фондів. У 2019 році з метою спрощення технології одержання громадянами послуг було впроваджено систему призначення пенсій за принципом «одне відвідування», що передбачає подання документів громадянами для призначення пенсій тільки в електронному вигляді зі зверненням до сервісного центру один раз за отриманням пенсійного посвідчення. Було створено мобільний додаток «Пенсійний фонд». В особистих кабінетах користувачів веб-порталу електронних послуг Пенсійного фонду України впроваджені сервіси: електронна трудова книжка та пенсійний калькулятор. В усіх регіонах України проводиться масштабне оцифрування пенсійних справ [10].

Важливою складовою розвинутої пенсійної системи в країні є осучаснення пенсій, їх обов'язковий автоматичний перерахунок відповідно до інфляції і зростання заробітних плат в країні, тобто проведення індексації пенсій [53]. Згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» з 2019 року проводиться щорічно індексація пенсій за швейцарською формулою. Коефіцієнт індексації залежить від показника інфляції та зростання середньої зарплати по країні, з якої сплачено страхові внески. Показник середньої заробітної плати в Україні, який застосовується для обчислення пенсії, щороку збільшується на коефіцієнт, що дорівнює 50% показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50% показника зростання середньої заробітної плати в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення [42].

Застосування індексації за швейцарською формулою є кращим варіантом, ніж чиста або змішана індексація та покращує купівельну спроможність пенсії, гарантує забезпечення доходу протягом усього періоду виходу на пенсію.

Необхідно проводити більше лекцій, семінарів, щоб проінформувати людей щодо важливості їх активної трудової діяльності та участі в соціальному страхуванні, адже від цього залежить розмір соціальних виплат. Повинен бути покладений принцип особистої відповідальності громадян за своє майбутнє на законодавчому рівні. Після цього держава зможе перейти до гаранта соціального захисту, а не його забезпечувача і організувати таким чином ефективне функціонування соціального захисту громадян, в тому числі в частині пенсійного забезпечення.

Необхідно впроваджувати та розвивати накопичувальне загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення та недержавну систему пенсійного забезпечення та вдосконалити пенсійне законодавство, особливо в частині впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування для того, аби громадяни могли самостійно відповідати за своє майбутнє і

відкладали кошти до Накопичувального фонду чи недержавних пенсійних фондів, а не покладатися на державу. Держава в свою чергу повинна гарантувати захист від банкрутства та зловживань цих фондів, щоб громадяни мали довіру до цих установ.

Щоб розвинути систему недержавного пенсійного забезпечення варто послабити на етапі становлення системи податковий тиск на недержавні пенсійні фонди та відкрити вільний доступ іноземних інвестицій.

Впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення повинно створити механізми формування індивідуальних пенсійних заощаджень громадян і через механізм інвестування ці кошти нарощуватимуться та сприятимуть підвищенню темпів економічного зростання та фінансової стабільності пенсійної системи загалом.

Однак, в нашій країні відсутній відповідний досвід впровадження та функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення через що може з'явитися низка ризиків та загроз, тому система може не виправдати очікувань, які на неї покладаються.

Позитивні очікування від впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування:

- за допомогою інвестування пенсійних накопичень здійснюється потужний поштовх вітчизняній економіці, через що зросте рівень заробітної плати в країні [19, с. 470] ;
- підвищення стимулів в населенні до професійного вдосконалення та офіційної зайнятості;
- створення додаткових джерел збільшення пенсійних виплат [15, с. 99];
- збільшення фінансової спроможності солідарної пенсійної системи [50].

Негативні фактори, які можуть виникнути при впровадженні другого рівня пенсійного забезпечення в Україні:

- фінансово- економічна криза, яка спричиняє макроекономічні ризики, низькі темпи економічного зростання, а отже і низький рівень заробітних плат та пенсійних виплат в країні;
- негативний вплив інфляції, яка знецінює пенсійні накопичення. За недбалої урядової політики, при якій рівень інфляції перевищує 5-8 %, заощадження знецінюються так швидко, що процес їх накопичення втрачає сенс;
- фінансові ринки в Україні знаходяться на стадії формування, тому розміщувати на них пенсійні накопичення дуже ризиковано [1, с. 94];
- розбалансування солідарної пенсійної системи та збільшення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України через ефект «випадаючих доходів».

Джерелом наповнення накопичувальної системи пенсійного забезпечення є частина пенсійних внесків, які зараз в повному обсязі спрямовуються до Пенсійного фонду України і тому фонд буде отримувати меншу суму надходжень – це і називається ефект «випадаючих доходів».

Необхідне поступове запровадження накопичувального загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні, потрібно передбачати етапність, добровільність для певних груп, щоб зменшити ефект «випадаючих доходів» та зменшити навантаження на фонд оплати праці.

Державі необхідно створити правові засади для випуску та обігу надійних інструментів, таких як: гарантовані державою валютні депозитні вклади та депозитні вклади в банківських металах в державних банках; акції та облігації українських емітентів, які пройшли лістинг та перебувають в обігу на фондовій біржі, яка відповідає вимогам Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; пенсійні депозитні вклади в державних банках зі змінною ставкою доходу, яка враховує показник інфляції тощо [15, с. 99].

Працівники є більш зацікавлені до отримання високої пенсії в майбутньому, а роботодавці в умовах ринкової нестабільності не є вмотивованими до сплати внесків, через що зростає «тінізація» в економіці, тому варто зменшити рівень пенсійних ставок для роботодавців та залучити працівників до сплати внесків з допустимою ставкою 5 – 9 % за досвідом деяких країн світу.

Одним з найбільш дієвих заходів за допомогою якого знижується пенсійне навантаження є підвищення пенсійного віку, тому що збільшується період сплати пенсійних внесків і скорочується період пенсійних виплат. У багатьох країнах світу здійснено вирівнювання пенсійного віку жінок і чоловіків. Наразі в Україні пенсійний вік для жінок складає 59 років і 6 місяців, а для чоловіків – 60 років. З 1 квітня 2021 року і в Україні відбудеться вирівнювання пенсійного віку, який буде встановлений однаковий для жінок і чоловіків і складатиме 60 років [5]. Проте, з іншого боку зростання пенсійного віку саме в Україні може призвести до соціальної напруги та бідності, тому для того, щоб збільшувати пенсійний вік потрібно розвивати нові підприємства та залучати іноземні інвестиції, щоб зростала кількість робочих місць.

Одним з вдалих рішень уряду було те, що кошти від митного оформлення автомобілів з іноземною реєстрацією, було спрямовано до Пенсійного фонду України на пенсійні виплати [36]. Збір в Пенсійний фонд України складає від 3 до 5% в залежності від вартості автомобіля. Тільки на початку 2019 року через розмитнення автомобілів до Пенсійного фонду України надійшло понад 13 млрд. грн. На жаль, це було тільки разове фінансове надходження до фонду, а для підтримки стабільності бюджету фонду та зниженню дефіциту необхідно постійне джерело надходжень коштів до Пенсійного фонду України. Таким джерелом може стати введення податку на розкіш. Цю ідею частково підтримує Державна податкова служба України, проте є деякі нюанси в обрахуванні такого податку, які потрібно вирішити для того, щоб ввести цей податок.

Пенсійний фонд України згідно пенсійного законодавства повинен кожні п'ять років проводити довгострокові прогнози фінансового стану пенсійної системи загальнообов'язкового соціального страхування та подати результат у звіті, який подається правлінню Пенсійного фонду, Наглядовій раді та Кабінету Міністрів України. Зазначений звіт повинен включати в себе висновки про фінансовий стан системи державного пенсійного страхування і рекомендації щодо заходів, необхідних для забезпечення фінансової стабільності цієї системи [32].

Довгострокові прогнози здійснюються шляхом актуарних оцінок метою яких є перевірка фінансового стану пенсійної системи для встановлення довгострокової стабільності та оцінка фінансового впливу реформ для зростання стабільності.

Розглянувши таблицю 3.2, можна простежити, що дохід Пенсійного фонду України зростає з 7,5% до ВВП у 2020 році до 7,8% до ВВП у 2050 році. Очікується зменшення видатків Пенсійного фонду з 9,2% до ВВП у 2020 році до 8,2% у 2050 році. В результаті чого очікується, що дефіцит Пенсійного фонду України зменшиться до 0,4% ВВП у 2050 році. Очікується, що для покриття дефіциту все одно будуть необхідні кошти з Державного бюджету України протягом усього зазначеного періоду, проте ці трансферти дещо знизяться.

Таблиця 3.2

Прогнозовані доходи та видатки Пенсійного фонду на 2020–2050 рр. (% до ВВП)

	2020 рік	2025 рік	2030 рік	2040 рік	2050 рік
Доходи	7,5	7,5	7,7	8,0	7,8
Внески	5,3	5,5	5,9	6,4	6,3
Трансферти з державного бюджету	2,1	1,8	1,7	1,5	1,4
обов'язкові допомоги	1,7	1,5	1,3	1,0	0,8
покриття дефіциту	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Інші надходження	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Видатки	9,2	8,8	8,6	8,1	8,2
Встановлені законодавством пенсії	7,0	6,9	6,8	6,5	6,6
Пільги, фінансовані державним бюджетом	1,7	1,5	1,3	1,0	0,8
Адміністративні витрати	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3
Баланс	-1,6	-1,3	-0,9	-0,1	-0,4
Внески до другого рівня пенсійних фондів	0,6	1,6	1,8	1,8	1,7
Відсоток державного бюджету у загальних видатках	22,6	20,9	19,9	18,0	16,7

Джерело: складено автором за [18].

Відповідно до таблиці 3.3, прогнозується зменшення кількості пенсіонерів, які отримують пенсійні виплати з Пенсійного фонду України з 9,6 млн. у 2020 році до 4,8 млн. у 2050 році. Таке зниження пов'язане зі зниженням кількості пенсіонерів похилого віку. Очікується, що коефіцієнт утримання системи загалом дещо покращиться з одиниці у 2020 році до 1,4 у 2050 році.

Таблиця 3.3

Прогнозована кількість пенсіонерів 2020 – 2050 роки

		2020	2025	2030	2040	2050
		рік	рік	рік	рік	рік
Усі пенсіонери, тис. осіб	Жінки	6490	5770	5020	3628	2665
	Чоловіки	3289	2904	2507	2107	2157
	Загалом	9699	8673	7526	5735	4822
Середнє застраховане населення, тис. осіб	Жінки	5215	4953	4732	4150	3397
	Чоловіки	4956	4722	4542	4144	3442
	Загалом	10171	9675	9274	8294	6839
Система коефіцієнта утримання	Жінки	0,8	0,9	0,9	1,1	1,3
	Чоловіки	1,5	1,6	1,8	2	1,6
	Загалом	1	1,1	1,2	1,4	1,4
Пенсіонери за віком як відсоток населення 65+ (%)	Жінки	104,5	88,7	71,9	48,3	31,1
	Чоловіки	80,9	64,5	49,7	40,7	43,9
	Загалом	96,5	80,4	64,2	45,6	35,9

Джерело: складено автором за [18].

Таким чином, підсумовуючи викладене у розділі 3 дослідження, можна зробити такі висновки, що сучасне пенсійне забезпечення в Україні знаходиться в критичному становищі та має ряд недоліків, які потрібно негайно вирішувати, адже проблеми у розвитку пенсійної системи впливають як на добробут населення, так і на соціально – економічне становище в країні та макроекономічний розвиток загалом. Створення та розвиток обов'язкового

накопичувального пенсійного забезпечення та системи недержавних пенсійних фондів сформує великий потенціал фінансових ресурсів для інвестування й розвитку економіки і виходу її з тіні.

Завдяки ряду заходів з покращення системи пенсійного забезпечення в Україні можна досягнути помітних позитивних результатів в майбутньому, а саме: фінансова стійкість та стабільність у пенсійному забезпеченні; гарантія стовідсоткових пенсійних виплат в країні; підвищення рівня життя пенсіонерів та їх впевненості у соціальному забезпеченні; зменшення пенсійного навантаження роботодавців і таким чином знизити «тінізацію» економіки; заохочення громадян до участі у заощадженні на старість в залежності від власних доходів; встановлення чіткого та зрозумілого для громадян законодавства; забезпечення справедливої системи розподілу пенсійних коштів.

Проте, зміни повинні відбуватися не тільки в пенсійній системі, щоб досягти успішних результатів. Пенсійні реформи повинні бути складовою частиною комплексної програми фінансових і економічних перетворень в країні.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В даній роботі було представлено теоретико - методологічні засади функціонування системи пенсійного забезпечення, висвітлено досвід зарубіжних країн з розвинутою економікою щодо функціонування та реформування пенсійних систем, проаналізовано джерела доходів та напрями витратів Пенсійного фонду України, здійснено оцінку розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, визначено напрями вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки теоретичного, методологічного та практичного характеру.

Сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні знаходиться в критичному становищі через ряд проблем, які виникли в процесі розвитку та функціонування пенсійної системи в країні: низький рівень пенсій, «тінізація» ринку праці, високий рівень податкового навантаження на фонд оплати праці, наявний дефіцит в Пенсійному фонді України, старіння населення тощо.

Розвиток пенсійного забезпечення в Україні потребує вдосконалення законодавчої бази з питань трактування поняття «пенсійне забезпечення» та встановлення його чітких принципів.

Для вдалого реформування пенсійного забезпечення в Україні вкрай важливо скористатися зарубіжним досвідом та адаптувати його до українських реалій. Досвід країн з розвинутою економікою показує, що найкращим варіантом вдалого функціонування пенсійного забезпечення в країні є поєднання солідарної пенсійної системи разом з недержавним пенсійним забезпеченням для того, щоб зменшити навантаження на солідарну пенсійну систему. Основними напрямками реформування пенсійних систем розвинутих країн світу є підвищення та вирівнювання пенсійного віку, а також підвищення робочого стажу.

Дослідження джерел доходів та напрямів видатків Пенсійного фонду України дало можливість зробити висновок, що в Пенсійному фонді України наявний дефіцит коштів, який фінансується за рахунок Державного бюджету України, що призводить до зменшення видатків на інші послуги соціальної сфери в державі. Наявна розбалансованість бюджету Пенсійного фонду України через неефективність солідарної системи та несприятливої демографічної ситуації в країні, так, наприклад в 2019 році дефіцит фонду склав 40 млрд. грн, що становило 1% від ВВП країни. Для покращення ситуації в пенсійному забезпеченні країни необхідно впроваджувати систему накопичувального загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та продовжувати розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Для подальшого вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення державі необхідно розробити систему організації та контролю за діяльністю учасників недержавного пенсійного страхування для того, щоб збільшити довіру населення до установ недержавного пенсійного забезпечення. Також потрібно через різні семінари, лекції та розміщення інформації на веб-сторінках надавати громадянам інформацію щодо важливості функціонування недержавного пенсійного забезпечення та безпосередньої участі населення в ній.

Накопичувальна система пенсійного страхування в свою чергу в умовах несприятливої демографічної ситуації здатна частково замінити роль держави в пенсійному забезпеченні громадян та забезпечити соціальний захист пенсіонерів, а також стимулювати розвиток виробництва в Україні через інвестиційні вклади у розвиток провідних галузей вітчизняної економіки.

Продуктивність системи недержавного та накопичувального пенсійного забезпечення залежить від того, як ефективно управляють внесками громадян працівники недержавних пенсійних фондів та різних установ, які здійснюють свою діяльність в цій сфері. Для цього необхідно

здійснювати інвестиції в економіку країни та купувати акції з метою примноження прибутку та здійснення пенсійних виплат в майбутньому. Державі необхідно розвивати фінансові ринки та бути гарантом вкладів, щоб уберегти установи недержавного та накопичувального пенсійного забезпечення від банкрутства.

Ефективний розвиток пенсійного забезпечення в країні можливий тільки через здійснення ряду заходів з покращення становища пенсійної системи:

- розподіл пенсійних внесків між роботодавцем та найманим працівником, з метою детінізації економіки країни та стимулюванні працівників до збільшення продуктивності праці;
- розвиток та удосконалення системи персоніфікованого обліку задля сприяння розвитку зацікавленості фізичних осіб у внесенні платежів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та створення умов для більш повного надходження платежів на пенсійне забезпечення;
- підвищення та уніфікація пенсійного віку для чоловіків і жінок в країні;
- залучення додаткових джерел власних надходжень до Пенсійного фонду України з метою зниження дефіциту бюджету фонду;
- зменшити кількість пілг для працівників шкідливих професій, створюючи для них окремі пенсійні програми. Краще стимулювати роботодавців на покращення умов праці аби продовжити якомога довше активну працю працівника.

Всі зміни в пенсійному забезпеченні України повинні відбуватися не тільки в пенсійній системі, а у комплексі з іншими програмами розвитку держави загалом, а саме: зміни та доповнення в податковому законодавстві, виважена макроекономічна політика, зрозуміла інформаційна політика, розвиток фондового ринку тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верещак В. Механізми впровадження накопичувального складника в систему обов'язкового пенсійного страхування України / В.М. Верещак // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – № 2 - С. 89 – 96
2. Дідковська Т.О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. Форум права. 2012. № 1. С. 253 - 257.
3. Жернаков В.В. Пенсійне забезпечення. Навчальний посібник . Харків. 2013. С. 231
4. Закірова С. Накопичувальна пенсійна система: міжнародний досвід і світова практика / С. Закірова // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 9 (174). – С. 3 - 11.
5. Збільшення пенсій у 2021 році. Пресцентр Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/od/290944-zbilshennya-pensij-u-2021-rotsi/>
6. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2015 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/3828-zvit-pro-robotu-pensijnogo-fondu-ukra/>
7. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2016 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/3902-peredmova-ta-zmist-do-zvitu-pro-robotu/>
8. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2017 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/32629-zvit-pro-rohttps-www-pfu-gov-ua-33226-zvit-golovy-pravlinnya-pensijnogo-fondu-ukrayiny-oleksiya-zarudnogo-pro-robotu-u-2017-rotsi-botu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2017-rotsi-byudzheth-priorityety-diyaln/>
9. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2018 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/1534465-zvit-pro-robotu-ta-vikonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2018-rotsi/>

10. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121276-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2019-rotsi-3/>
11. Інформаційна довідка ПФУ щодо проведеної роботи по виявленню ознак використання праці неоформлених працівників та порушень законодавства про працю за грудень 2019 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2120715-informatsijna-dovidka-shhodo-provedenoyi-roboty-po-vyyavlennyu-oznak-vykorystannya-pratsi-neoformlennyh-pratsivnykiv-ta-porushen-zakonodavstva-pro-pratsyu-za-gruden-2019-roku/>
12. Історичні аспекти розвитку пенсійної системи, передумови та мета створення пенсійного фонду / Пенсійний фонд України. – 22 квітня 2012 р. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article>.
13. Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Петрушка О.В. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В.Петрушка – Тернопіль; ТНЕУ, 2013. – С. 350
14. Коваль О.П. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні: вплив на економічну безпеку: монографія / О.П. Коваль – Київ; НІСД, 2012 – С. 240
15. Козак Т. Загрози і виклики накопичувальної пенсійної системи / Т.М. Козак // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2018. - № 1. – С. 96 - 101
16. Конституція України Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
17. Кравчук Т.В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: автореф. дис..канд. юрид. наук. 12.00.05 / Т. В. Кравчук; Одеська нац. юрид. акад. – О., 2008. - С. 22

18. Майбутнє пенсійної системи України: адекватність, охоплення та стійкість / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт: МОП, 2019. URL: http://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_735156.pdf
19. Мохова Ю.Л., Писаренко Н.О. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю.Л. Мохова, Н.О.Писаренко // Молодий вчений. - 2018 - № 1(1). - С. 468-472. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111
20. Нижник Н.Р., Гуменюк Н.О. Принципи диференціації пенсійних відносин: окремі аспекти теорії пенсійного права. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015 №2 С. 37 - 42
21. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>
22. Офіційна статистика валового внутрішнього продукту в Україні. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvppr_u.html
23. Офіційна статистика пенсій країн Організації соціального та економічного розвитку. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PAG>
24. Пенсійне забезпечення: підручник О.М. Ярошенко, С.М.Прилипко, Слюсар А.М. за ред.О.М. Ярошенка. Харків:Право. 2017. С. 308
25. Пенсійні фонди у світі. База знань Корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/baza_znan/pensiini_fondy_u_sviti.htm

26. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії / О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Пищуліна. – Київ: Центр Разумкова, 2017. – 456 с.
27. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2015. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sektor/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2015.pdf
28. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf
29. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf
30. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf
31. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2019. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_III_kv%202019.pdf
32. Положення про Пенсійний фонд України Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 384/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384/2011>
33. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій від 03.10.2017 № 2148-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-19#Text>
34. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 6 лютого 2019 р. № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62-2019-%D0%BF#Text>
35. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості

- бюджетних надходжень у 2016 році Закону України від 24.12.2015 № 909-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text>
36. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування акцизним податком легкових транспортних засобів Закону України від 08.11.2018 № 2611-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2611-19#Text>
37. Про Державний бюджет України на 2015 рік Закон України від від 28.12.2014 № 80-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19#Text>
38. Про Державний бюджет України на 2016 рік Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19#Text>
39. Про Державний бюджет України на 2017 рік Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#Text>
40. Про Державний бюджет України на 2018 рік Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text>
41. Про Державний бюджет України на 2019 рік Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text>
42. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
43. Про заходи щодо впровадження персоніфікованого обліку відомостей у системі обов'язкового державного пенсійного страхування Указ Президента України від 04.05.1998 № 401/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401/98#Text>

44. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>
45. Про недержавне пенсійне забезпечення Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
46. Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні Указ Президента України від від 13.04.1998 № 291/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/291/98#Text>
47. Про пенсійне забезпечення Закон України від 5.11.1991 № 1788-XII 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
48. Проект Закону України Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794
49. Річний звіт за 2015 рік Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposluh.html>
50. Розділ Пенсії. Інформаційна довідка Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Pensii.html>
51. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року» від 14 вересня 2016 року № 672-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2016%D1%80#Text>
52. Салькова Т.В. Етапи розвитку пенсійної системи в Україні: євроінтеграційний вектор/ Т.В. Салькова// 2019. Серія: Державне управління, 2019 р., № 2 с.127 - 130
53. Семко Т. В., Ілющечкіна А. І. Вплив тінізації національної економіки на добробут населення України. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/16_86060.doc.htm

54. Соломка О.М. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Х., 2006 – С. 18
55. Стадник М.П. принципи пенсійного забезпечення в Україні. Держава і право. 2012. Вип.56 С. 307- 311
56. Тенденцій тіньової економіки. Макроекономічний аналіз та прогнозування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
57. Філіпчук П.В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду. Національна академія державного управління при Президентові України. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf
58. Чугунов І.Я. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні / І. Я. Чугунов, О.В. Суріна // Наукові праці НДФІ. - 2008. - № 4 (45). - С. 3-11
59. Чугунов І.Я., Насібова О.В. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - С. 248.
60. Pensions at a Glance 2013. OECD and G20 indicators. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b6d3dcfc-en/index.html?itemId=/content/publication/b6d3dcfc-en>
61. Reversing Pension Privatizations: Rebuilding public pension systems in Eastern Europe and Latin America. – 2018. - International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_648574.pdf
62. Social Security Programs Throughout the World (SSPTW). URL: <https://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2018-2019/asia/japan.html>

63. Statistical requirements compendium. – 2019. - European Union. URL:

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/10276257/KS-GQ-19-012->

[EN-N.pdf/f7c1b8dd-7246-01a3-dcec-328d2f38acd9](https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/10276257/KS-GQ-19-012-EN-N.pdf/f7c1b8dd-7246-01a3-dcec-328d2f38acd9)

ДОДАТКИ

Етапи розвитку пенсійної системи України

Етап	Роки	Характеристика етапу
I етап	1991 – 2003 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Становлення та розвиток пенсійної системи незалежної України. 2. Прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 05 листопада 1991 р. [52]. 3. Розширення наявних та впровадження нових пільг: для журналістів, суддів, державних службовців тощо. 4. Нарахування трудових пенсій фактично не залежало від трудового стажу та розміру страхових внесків. 5. В 1998 році прийнято Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [19].
II етап	2004 – 2011 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запровадження трирівневої пенсійної системи, яка за цей період так і залишилася не впровадженою. 2. Набули чинності Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про збір та облік єдиного соціального внеску» [47, 49]. 3. Встановлюється залежність розміру пенсій від трудового стажу та заробітної плати під час трудової діяльності. 4. З січня 2004 року запроваджено загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Етап	Роки	Характеристика етапу
III етап	2012 – 2016 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запроваджено єдину ставку 22% замість 34,7% та підвищено максимальну базу нарахування до 25 мінімальних заробітних плат. 2. Розпочато підвищення страхового стажу. 3. Здійснення оподаткування пенсій. 4. Скасовано дострокові пенсії для безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, яким із моменту звільнення до досягнення пенсійного віку залишилося не більше 1,5 року. 5. Ухвалено Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», 2012 рік.
IV етап	з 2017 року	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» і цим законом внесено зміни до 29 законодавчих актів. 2. Проведення пенсійної реформи 2017 року: вдосконалення солідарної пенсійної системи; запровадження можливості компенсації відсутнього страхового стажу, але не більше 5-ти років; скасування особливих умов виходу на пенсію. 3. Поступове збільшення трудового стажу та пенсійного віку.

Джерело: складено автором за [33, 52, 58, 59].

Демографічне навантаження та прогнозні показники населення від 65 років до населення від 15 до 64 років, %

Країна/рік	2018	2020	2030	2040	2050
Німеччина	32,8	33,8	42,7	48,4	49
Франція	31,6	33	39,9	46,1	47
Швеція	31,7	32	33,1	34,6	35,5
Іспанія	29,2	30	37,9	50,2	59,3
Італія	35,2	36,3	44,9	58,9	64,7
Бельгія	29,1	30,1	36,4	41	42,7
Австрія	27,9	28,6	36,5	43,6	46,2
Данія	30,1	31,1	36,3	40,7	40,7
Великобританія	28,6	29,1	33,7	38	39,4
Норвегія	25,9	27	32,4	38,4	40,9
Нідерланди	29	30,2	39	45,8	45,1
Фінляндія	34,2	36	42,5	44,3	46,9
Греція	34,1	35,1	42,2	53,5	63,4

Джерело: складено автором за [63].

Пенсійний вік в економіко розвинутих країнах

Країна	Вік виходу на пенсію	
	Чоловіки	Жінки
Німеччина	65	65
Франція	62	62
Швеція	65	65
Австралія	65	65
Іспанія	65	65
Італія	67	67
Бельгія	65	65
Австрія	65	60
Данія	65	65
Японія	65	60
Велика Британія	65	63
Канада	65	65
Норвегія	67	67
Нідерланди	66	66
Фінляндія	65	65
США	66	66
Японія	62	61
Канада	65	65
Греція	67	67

Джерело: складено автором за [62].

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Темпи приросту, %			
						2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт	59,7	62,6	58,7	58,7	77,1	4,9	-6,2	0,0	31,3
у тому числі:									
пенсійні контракти з фіз. особами, тис. шт.	52,0	55,2	51,7	61,9	70,2	6,2	-6,3	19,7	13,4
пенсійні контракти з юр. особами та ФОП, тис. шт.	7,7	7,4	7,0	6,9	6,9	-3,9	-5,4	-1,4	0,0
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	836,7	834,0	840,8	855,3	874,6	-0,3	0,8	1,7	2,3
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн	1980,0	2138,7	2465,6	2745,2	3143,3	8,0	15,3	11,3	14,5
Пенсійні внески, всього, млн. грн	1886,8	1895,2	1897,3	2000,5	2160,8	0,4	0,1	5,4	8,0
у тому числі:									
від фізичних осіб	80,3	92,2	124,3	172,1	222,7	14,8	34,8	38,5	29,4
від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
від юридичних осіб	1806,3	1802,1	1772,3	1827,7	1937,3	-0,2	-1,7	3,1	6,0
Пенсійні виплати, млн. грн	557,1	629,9	696,3	809,9	947,4	13,1	10,5	16,3	17,0
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	82,2	81,3	78,8	81,3	83,9	-1,1	-3,1	3,2	3,2
Сума інвестиційного доходу, млн. грн	872,2	1080,5	1455,5	1767,7	2200,0	23,9	34,7	21,4	24,5
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн	657,0	834,8	1183,9	1440,5	1810,9	27,1	41,8	21,7	25,7

Джерело: складено автором за [27 - 31].